

ODLOMCI NOVOSADSKOG
DNEVNIKA

GENIJE MESTA?

decembar 1970.

»Bio star čovek. Tako star da je zaboravio svoje ime.« Dok obnavljamo, evo, sećanja na višegodišnje lektire iz dela Franca Bevka, ja ne prestajem, pod svodovima ove stare kuće u Dunavskoj ulici, da pomišljam na ove stihove Gregora Strniše. Govorilo se, i pisalo, povodom literature Bevka kako se u njoj odslikava osobeni spoj alpskog i mediteranskog mentaliteta, kako u njoj suseđuju dva sveta, kako je njegov kapelan Martin Cedermac bio i ostao za mnoge sinonim moralne opstojnosti čitavog jednog vremena, kako su zavičajne teme bile jedini način mišljenja i pisanja i pripovedanja ovoga pisca koji je još za života bio među klasicima slovenačkog jezika, kako... Svojevremeno je Matoš pisao o Baresu kao o *geniju mesta*. Pomišljajući na atmosferu Bevkove proze, na njenu lokalnu boju koja je, veoma svesno i veoma žrtveno, dokazivala slovenačku aromu Gorice i Slovenskog Primorja, ja sam nad odlaskom jednog od vršnjaka našeg veka, koji nas je nastanio sasvim naročitom nostalgijom za zavičajnim predelima, koji nas je upamtio, svakojake, u osnovačkim klupama, bez prekida pomišljao na Strnišine reči, iskazane, dabogme, sasvim drugim i drukčijim povodom. France Bevk je, odista, bio jedan od onih naših autora koji su zaboravili, bezmalo, i svoje vlastito ime, na polju svog roda i jezika, na polju jednog vilajeta u kome se nisu samo susretala dva mentaliteta, već u kome su se suprotstavljale sile i vojske, jednako. »Bio star čovek. Tako star da je zaboravio svoje ime.«

ARSIN VLADE VELICKOVICA

april 1971.

U knjizi Dušana Matića *La rose des vents*, koja se prošle godine pojavila, u izdanju *Fata morgane*, na francuskom, s ilustracijama Vlade Veličkovića, ima jedan crtež na kome se, poput nekog izmašanog merila — nalazi jedna pruga izdelfena na dvanaest podeoka. Pazite, na dvanaest podeoka. I nehotice, i daleko sudbonosnije nego se čini, taj broj dvanaest, kao veliko, darovito odstupanje, unekoliko sagledava čitav fenomen velikog nadrealističkog slučaja, a svakako i takoreći svetog, neprikusnovenog broja trinaest, sa jedne distance. Očevidno, i ono što je srpski nadrealizam postavio bio kao normu, ovde se pojavljuje kao veliko, nadahnuto produžavanje, i to ne jedne doktrine, nego pre svega jedne slobode. Za moje osećanje stvari, više nego ikad, ilustracije koje moderni umetnik nudi šarenoj, često i šaljivoj pažnji čitaoca, dopuštaju slobodniju interpretaciju, a slikar se pojavljuje pre svega kao jedan, konkretni čitalac, koji prohodi svetovima u koje će još poneko, ponegde, naići. Ilustrator je i te kako saradnik, koautor. Nikako ne samo ilustrator koji karterima svog likovnog rukopisa dekorativno ukrašava materiju. Govorim ovo i ovako na otvaranju izložbe *Zlatno pero Beograda 1970*, u novosadskoj sredini koja i te kako ume da razlikuje darovit pristup od onoga što se zove oponašanje, a banalni, prizemni krug daleko pre nego umetničku kreaciju kadra je da ostavi daleko iza sebe. Pomisao na darovito odstupanje od bukvalnog utilitarnog sadržaja svako otklanja mogućnost skromnog utiska, i prevazilazi ne samo značaj prigodne izložbe, nego se veoma ozbiljno — kao bitno dostižuće — pojavljuje pred našom knjigom, kao datum, kao veliki praznik za čitače.

Veličkovićeve crtež, suočen sa prevodom Matićevog teksta na francuski jezik, imao je, ne zaboravimo, dvanaest, ne trinaest podeoka.

SLOVO JE ORNAMENT

april 1971.

Viktor Borisovič Šklovski u nekoliko je navrata govorio o tome kako je, u kompoziciji ornamenta, uvek prisutan preobražaj organske forme u umetničku. Slovo je ornament, i upravo tu činjenicu valja spomenuti u prisustvu grafičkog dizajna, na izložbi *Grafički dizajn Vojvodine*, koja pokazuje i dokazuje kako je Novi Sad, kao likovni i kulturni centar, kadar da kulturi tog i takvog dizajna priđe bez predrasuda, jednostavno i sa ukusom. Te velike zasvođene plohe koje se sad pred svima nama javljaju i otvaraju nanovo, na tim većitim, tvrdoglavo omeđenim kvadratima knjiga, plakata, kutija za cigarete, iskazuju se kao velika šansa, ne samo za tu upotrebnju, primenjenu akciju koja se, na žalost, još uvek ponegde podsmesljivo i sa snišodljivošću posmatra, nego i za veliku hrabrost, nego i za taj veliki san umetnika koji osvaja znak, koji ostvaruje svoj stil.

Više nego ikad, kako se meni čini, u ovako strogom odbiru grafičkog dizajna Novog Sada iskazuje se negovana, duboko iznjansirana i kultivisana tradicija slova kojim se u ovom prostoru tako očajno iskazuje ne samo stil epohe, ne samo moda, ne samo očaj zatvorenih, malenih provincijskih panonskih prostora, nego u isti mah korespondencija sa velikim, prostranim svetom koji nas okružuje. I ova izložba je, nesumnjivo, dokaz tog otvorenog dijaloga koji nam dozvoljava da se, bez rituala, umešamo u tu veliku predstavu koja traje.

A slovo je ornament.

PESMA I PESNIK

maj 1971.

Pitali su me, nedavno, prijatelji, kada sam ih upoznao s jednim eruditnim, intelektualnim, po mnogo čemu svestrano ostvarenim srpskim pesnikom: zar je to pesnik? Nosi naočare, pametno izgleda, odmereno zbori, ne pije, ne viče, grlato, u ponoć, ne stoji na stolu, ne leži pod stolom? Rekao sam im da jeste, upravo to: pesnik, rasni, antologijski autor, onaj koji ostaje i koji ne važi tek u jednom jedinom ataru, onaj koji — kako se to, u običnoj konverzaciji obično preterujući, govori — pomera granice srpskog stiha. Gledali su me s nevericom, sumnjajući da lik i privid pesnika sme da bude nalik na bankarskog činovnika, na profesora, na čoveka zaposlenog, recimo, u putničkoj agenciji. Po pravilu, oni su navikli na pesnika koji preti i koji pije više i bolje od svih, koji ima obavezu da se bije, da psuje, da razgrađuje domen života i domen poezije. Nije pomagalo ni to što sam pokušao da se, brže bolje, setim epigrama Jana Panonija, pa zatim jedne pesme Vojislava Ilića o jednom, takođe vinskom, nazdravičarskom, zakasnelo romantičarskom pesniku. Po čaršijskom ukusu, pesnik spava na kalemeđanskoj klupi, posmatra, kao u davnom i tragičnom Ujevićevom slučaju, utakmicu vašiju iz vlastite kose na terasi beogradske Moskve. A pesma je, na žalost, za mnoge još uvek šansona koja se pevuši i privatno razdaje, većita muzika opšte korespondencije i opštih mesta. Miodrag Pavlović, jedan od mudrih, eruditnih, slojevitih pesnika srpskih, ima na umu činjenicu da pesmu piše pesnik, ali i da pesma piše i spoznaje pesnika, prepoznajući ga, menjajući, spominjući. Pesma kao obstinjenje, kao vizija svoje sopstvene krvi, javlja se pred licem ovoga sveta kao uteha, ali i kao osuda. Pre svega kao očajnički znak onih koji su na smrt osuđeni. Pesnik već davno, međutim, nije taj barjaktar koji nešto patetično, na estradi, toj večitoj, po mogućnosti jesenjinovski razboljenoj i rasplakanoj estradi grmi i seva, kao svoj sopstveni poklič koji odlazi visoko gore pod zvezde koje ne zalaze, kao na onom skitskom nebu koje je osmatrao i posmatrao Ovidije. Pesnik je bezmalo katedarski učen, ili deranski raspolućen, ili u miki majici, ili na brodu koji ne odlazi nikamo, kao u Cesarićevoj pesmi, ali pesnik i inače ne odlazi nikamo, već traje u svojoj raspolućenoj zbilji, obasut pitanjima koja ne odlaze nikamo, već odlaze s njim, jednim jedinim, u svoj vlastiti zaborav, mimo svega, mimo sveta, kao sopstveni lik koji nema narcisoidno pamćenje, ali koji nastoji da otplovi nekamo, u daleki svet. Nailazi to pesnik mimo nas, u susret jednoj drukčijoj ekspresiji, jednoj drukčijoj ekstazi. Nije ni na stolu, ni pod stolom, taj budući, sve-mogući pesnik koga slutimo na horizontu i koji će ostati, mimo i uprkos svih efemernih vinskih autora. Moji prijatelji su se začudili kada su iza face jednog umnog, sa naočarima grupisanog čoveka konstatovali da je to pred njima pesnik. Čudiće se oni, bez sumnje, sve više i više, jer pesnik nema ni volju ni moć da dramatižuje ionako dramatičnu situaciju života. Ima dovoljno pustolovina u duši, kako bi to rekao Man.

KATEDRALA

jun 1971.

Pitao nas je, pre jedne decenije, Tudor Vianu, čuveni rumunski kritičar i govornik, sad više ne među živima, usred Sinaje — odakle smo? On, ambasador i pisac, s nečim što nas je neodoljivo podsećalo na Milana Bogdanovića, predavač na jednom *curzurile de vara*, najednom se raspricao kada je čuo da smo iz Novog Sada. Ah, kako da ne, bio sam onde. To je grad s jednom monumentalnom, divnom gotskom katedralom. Očutili smo, potpuno svesni

kako je, na daljini, preko Karpata toliko godina i kataklizmi, i ta župna crkva od opeka, koju svi zovemo katedralom, najednom izrasla u monumentalan znak podneblja. Na daljini, samo na daljini.

O NOVOSADSKOM LETU, PONOVO

jul 1971.

Dolazak Romnjaha, zatim teški zadržavanje u Dunavskoj ulici, najzad smrt onih velikih, visokih platana u Futoškoj ulici negda su nas opominjali da stiglo je to veliko, tromo, kontinentalno novosadsko leto. U međuvremenu, Romnjaha više nigde nema, bez sumnje poput dvojnika Todora Manojlovića skita Jonskim morem i piše svoje lepotske razglednice, u Dunavsku ulicu navraćamo sve ređe, sve zaboravnije i u žurbi, platana u Futoškoj ulici već odavno nigde nema na vidiku, i ovo gusto novosadsko leto, koje se drži još jedino Uspenskog groblja, zasutog ivanjskim cvećem, još jedino Tesline ulice kojom, tek s vremena na vreme, naiđe poneki poznanik, ovo gusto novosadsko leto, velim, stiže tek u naše uspomene, tek na stranice knjiga i časopisa koje emitujemo kao opomenu svog sopstvenog zaborava. U poslednjem julskom broju *Polja* traje takvo jedno leto novosadsko, i to kao *nemirno zeleno klatno ponad krovova, moje nahoče, veliki luk opisuje od mulja do neba*. Rade Tomić u tom letu, u toj svojoj pesničkoj emisiji upozorava kako vreme je kada treba sve ostaviti, i kada *pesak s presahlog mora oči mi zasipa*. Nešto od nepomičnosti, nešto od te neuhvatljive tromosti letnjeg novosadskog trenutka sasvim radosno prihvataju ove guste Tomičeve, nemarne prema prapošnom, prolećnom trenutku nemira, kao i prema smrti koja očekuje, u doku, *sa mrtvim srcem na dlanu*. Ovo je međuvreme, ono što se događa između dve obale, ničije i svačije, daleko zaošijano prema nebu, izbeljenom i na zastavu nalik, kako to stoji u jednom Rilkeovom zapisu. Ima jedan trenutak na slici Ivana Tabakovića, ostavljenoj u galeriji u Ečki, kada veliki žuti mesec kreće u obilazak krajine polegale i nepomične, veliki žuti kolut koji se ne menja. U trenucima ranog novosadskog leta taj mesec prohodila nad našim glavama, nad mostovima koji, po Tomiću, *oponašaju pokrete naših ruku*. Sve manje poznanika, sve iste knjige, sve manje pisama, sve manje muzike koja bi nas odvrćala od te uobičajene maršrute koja ide nekamo zaobilazno, pa ipak uvek prema Telepu koji se, još, valja u bogatom hlorofilu svoje prizemnosti. Vreme je kada se preturaju stare fotografije iz Sivca, kada dugo čitamo nad simetrijom inscenacije jednog vinograda, predaka, žutih uspomena na Marienbad u kome su, bar na fotografijama, negde plovili starinskim aeroplanima. *Na nebu kad se ptica javi*, kako bi rekao Tomić, ostaće iza nas tek bleđa mrlja nekadašnjih velikih emisija snage i radosti. Sve se sad rasplinulo u laganom ritmu prolaznika Tesline ulice koji nikuda ne odlaze, za more i planine ne mare jednako isti u tom drvoređu koji, banjski i već starinski, traje nepromenjeno.

Naš drug Romnjaha nekada nam je dovikivao kamo smo i zašto smo to stigli do jednog datuma koji nas, tako brižno, opominje na filistre koji govore, sve u jednoj istoj akcenatskoj liniji kako je *sve u redu*, kako *nema problema*, i kako ništa van njihovog koloseka bukvalizma *ne dolazi u obzir*. Sada već tako dugo Romnjaha nije među nama, ništa nam ne može poručiti, niti pak preporučiti. Ne ume više ni da nas presretne novostima iz velikog sveta koji nas okružuje. Samo ta pisma i te šarene razglednice ostaju da svedoče o njemu, već nepoznatom mi u ovom novosadskom letu koje, poput toplog mora, ostavlja svoj svetli, već izbleđeli trag na horizontu Srema, na Trandžamentu, svuda, redom.

Kako ide ovo vreme, sve je jasnije da datiranost nekih pesama, nekih emisija, nekih slika i nije ništa drugo do napor da se, još, ne zaboravi to malo vrelih trenutaka koji nam izmiču, i koji čine da obamrli, isti, ostajemo ne baš *s klasjem u kosi*, ali sigurno pred licem onog velikog obruča Tabakovićeve slike, u ečanskom prostoru, koja nas je prepoznala.

Leto je ili novosadsko, ili nije leto, pred licem ovih stihova Tomičevih, ali i pred licem tih mirnih, dokonih, prizemnih i jednospratnih fasada. *Na horizontu veliki crven mehur puče divlji krici prostor naseliše*. Tako kod Tomića, ali tako i u ovom dokonom satu visokog novosadskog leta, kada — kao u pesmi Radovana Pavlovskog — *mladić spava u podne*.

SA ĐORĐEM TABAKOVIĆEM

jul 1971.

Razgovarao sam maločas, tačno u podne, u vreloj Zmaj Jovinoj ulici sa Đorđem Tabakovićem o onoj davnoj Serbanovoj minijaturi iz 1928. godine, izloženoj na izložbi *Novosadskih likovnih radionica*. Ta minijatura, s onom nepostojećom Jermenskom crkvom, ne prestaje da me opseđa. Vidim je čas u nekoj lotovskoj rasveti, čas u jednoj bezmalom vlamenkovskoj fakturi. Crkve, male crkve već davno nema, dosećamo se zajedno. A, kaže Tabaković, jedan njegov poznanik, crtač koji je radio pre rata kod njega, živi sad sasvim daleko, u drugoj zemlji, i već dugo godina daleko od Novog Sada. Javio mu se nedavno sa jedne novosadske benzinske stanice. Kaže crtač — ne može da pronađe Tabakovićev stan u koji je često navraćao. Zašto? Nema nigde, nema više one male Jermenske crkve koja mu je bila orijentir, pred kojom je dugo bila tramvajska stanica. Kako, dakle, bez tog malenog tornja da stigne do onoga stana u Borisa Kidriča, koji je sačuvalao dobro, staro vreme novosadsko, do onih ikona iz Arada i onih većitih pejzaža novosadskih, na kojima, eno, traje i ta Jermenska crkva koje više nema.

TITO BILOPAVLOVIĆ

putujuća soba

Tamo negdje u nekom vlaku najprije se javio prozor s balkonom i glasovima koji mu pripadaju. Ne vrijedi zatvarati oči, ne pomaže. Poslije se na ulici pokazao onaj ugao. Sto nas je obično gledao prije sna. Ne diraj paučinu, govorio sam, paučina donosi sreću. (Donosi li?) Ne vrijedi zatvarati oči, ne pomaže. Vidi, rekla si na jednom pustom trgu, otkuda ovdje moj mali portret napravljen na sajmu za jedan prijateljski osmeh? Stvarno, portret je lebdio nad trgom i, što je još gore, slijedio nas. Ne vrijedi zatvarati oči, ne pomaže. Bože, uzviknuh u nekom nepoznatom gradu, eno tvoje posuđice za olovke! Nevjerojatno! Naš uski, preuski krevet pratio nas u stopu. Orjentalna pepeljara, knjige u neredu, mala slika tvoga oca, Regina mundi, žute zavjese, zbrka u ormaru... Ah, kako je hladno, stisnimo se, tako si rekla u sipljivom hotelu potpuno jednako kao nekad, istim glasom. Ne vrijedi zatvarati oči, ne pomaže. Skuhaj, draga, čaj, cipele su mi šuplje! Hej, to sam već jednom rekao, ali gdje sam to već jednom rekao? Otkuda, dovraga, ovdje tvoj prastari »telefunken«? Prokletstvo, ista glazba! Ne vrijedi zatvarati oči, ne pomaže. Nemoj barem uzimati pletivo, inače... Naš položaj je sve beznadniji. Znam sigurno da smo otputovali da se nikada ne vratimo u tu sobu. Zar je ona krenula za nama? Tko je još vidio da sobe slijede stanare?! Što se sada može, pređimo na pod, ovaj krevet oduvijek užasno škripi. Ne vrijedi zatvarati oči, ne pomaže.

DUŠAN ŠKORIĆ

k i š n i d n e v n i k

Stvar je u tome da ostaneš svoj. I go. I obučen. I u dobrom društvu. I u lošem društvu. I u muškom društvu. I u ženskom društvu. Stvar je u tome da Izdržiš društvo sa samim sobom. Treba nositi Maramicu. Za zamišljene suze. Za zamišljeno društvo. Treba biti bolestan u bolesnom društvu. Treba biti zdrav u zdravom društvu. Treba trčati U društvu trkača. Čutati sa ćutavcima. Mucati sa Mucavcima. Galamiti sa galamdžijama. Voleti sa Ljubavnicima. Zaljubiti se u već zaljubljenju. Veoma paziti u društvu samog sebe i nikom Ne psovati mater. Redovno čistiti cipele. Zatim ih redovno šetati po gradu. Cipele su Važne u društvu. Naročito ako žuljaju. Onda, Sedeći u vozu, u restoranu, čekaonici, nastojati Otrresti se njihovog društva.